

DASKYLEİON'DA ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI VE TAHRİBATI

*Prof. Dr. Tomris BAKIR**

Daskyleion'da yapılmış ve yapılmakta olan eski eser yağmacılığı, kaçakçılığı ve tahribatını ve alınan önlemleri şeklen ve kronolojik olarak birkaç başlık altında toplamak istiyorum.

- 1) Antik dönem soygunları ve yağmacılığı
- 2) Yüzyılımızda yapılan soygunlar ve kaçakçılık
- 3) Daskyleion'da eski eser konusunda aldığımız önlemler ve 1990 kazıları sırasında yaşadığımız bir terör olayı.

Bu konulan sırasıyla ele almadan önce, Daskyleion antik çağlardan günümüze dek eski eser tahribatına ve kaçakçılığına neden hedef olmaktadır sorusuna değineceğim. Trakya, Boğazlar, Marmara Denizi, Propontis ve Küçük Frigya bölgelerinin hem kontrolünü, hem de siyasi ve ekonomik yönetimini elinde tutma yetkisine önem vermiş olan devletler, Anadolu'daki jeopolitik konumunun ciddiyeti nedeni ile Daskyleion'da her dönemde etkin olan bir kale ve yerleşimin varlığını korumuşlardır. İşte bu amaca yönelik olarak da Daskyleion, Frig, Lydia, Akhaemenid, Erken Hellenistik Dönem ve hatta Byzans devrinde bile güçlü bir kale niteliğine sahipti. Kalede yaşayan soylu yöneticiler kendilerini imitatio regis tarzında bir yaşam biçimi ile ispatlamak istediklerinden, kullandıkları her tür eşya, araç ya da gereç, lüks ve genellikle de kaliteli ithal mallar olmak durumundaydı. Doğal olarak bu mallar arasında altın, gümüş ve bronz gibi değerli metaller ile fildişinden yapılmış eşyalar da birinci sırada yer almaktaydı. Burada yaşayan ünlü ve soylu kişilerin zenginlikleri yalnız Anadolu'da değil, eski çağ dünyasının başka yörelerinde de bilinmekte olup, Daskyleion, günümüzden binlerce yıl öncesinde bile, ne amaçla olursa olsun, değerli eski esere düşkün olan insanları cezbeden bir merkezdi. İlk dünya imparatorluğunu kuran Akhaemenid kralları Daskyleion'u iki yüz yıl boyunca bir Genel Valilik Merkezi olarak tutmuşlar ve

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 35100 Bornova-Izmir.

buraya yönetici olarak ünlü ve soylu Satrapları göndermişlerdir. Satraplık merkezi olmadan önce ise gene zenginlikleri ile eski çağ dünyasında tanınan Lydia'luların refah içinde yaşadıkları bir bölge olarak bilinmekteydi. Tarafımdan yürütülmekte olan kazı çalışmaları son yıllarda, Akhaemenid ve Lydia'lılara ek olarak, Frig'lerin de Daskyleion'da yaşadıklarını kanıtlayan buluntuların gün ışığına çıkmasını sağlamıştır. Dünyanın en eski resmi parkı olarak tanımladığım ve bugün Bandırma Kuş Cenneti ile kısmen de olsa hala yaşamaya devam eden ünlü PARADEİSOS ve bu Paradiesos, yani cennet içinde serpiştirilmiş soylu yöneticilerin, ya da yakınlarının Tümülüs mezarları da yukarıda belirttiğim özelliklerine eklenince, Daskyleion'da neden tahribat, neden kaçakçılık sorusunun yanıtlan açıkça ortaya çıkmaktadır.

Antik dönem soygun ve yağmacılığı dört yıldan beri yürütmekte olduğum kazılarda dikkati çeker biçimde ve kanımca Anadolu'daki başka kazı merkezlerinde rastlanmamış boyutta bir olgu olarak kendini göstermektedir. Dört yıldan beri Kalenin belirli bölümlerinde açtığımız yedi ayrı sektörün kapladığı alan sadece 160 metrekare olduğu halde, bu alanlarda ele geçirdiğimiz eski çağda define arama gayesi ile açılmış çukurların sayısı on yediyi bulmuştur. Bu çukurların rastgele değil de, tam Satrap saraylarının bulunduğu kısımda yer alması herhalde bir tesadüf değildi. Bu çukurların içinde en erkene tarihlenenleri, Anadolu'da M.Ö. 4. yüzyıl ortalarında yaşanan Satrap isyanları sırasında bir dönem yöneticisiz kalan Daskyleion'daki paralı, yabancı askerler tarafından açılmıştır. Daha sonra, parkının güzelliği nedeniyle Makedonia'lı Aleksandros'un komutanlarına Daskyleion'u ele geçirmelerini emretmesi üzerine, Persleri buradan sürüp, kaleye yerleşen Makedonia'lı askerler de satrap saraylarının yanıp, yıkılmış enkazları arasında bu tür define arama çukurları açmışlardır. Fakat en büyük tahribat kalede yaşanan Byzanslı askerler tarafından yapılmıştır. Bugüne kadar ele geçirdiğimiz eski çağ define çukurlarının en büyükleri ve en derin Byzanslıların açtıklarıdır. Bu tür çukurlar büyük tahribatlara neden olmakla birlikte, aradıklarını bulup, meraklarını giderdikten sonra tekrar aynı insanlar tarafından içinden çıkan toprakla doldurulduktan için, bazen toprak içinde kalmış, dolayısıyla gözden kaçmış değerli buluntular da içermeleri açısından önem taşımaktadır. Böyle bir Byzans çukurunda, ilk kazı mevsiminde sürpriz bir buluntu olarak ele geçen ve M.Ö. 2. binin ilk yarısına tarihlenen iyi korunmuş, çivi yazılı ve tanrı Adad ile bir kral tasvirli silindiri Babil Mühürü Daskyleion buluntular arasında önemle anılacak bir eser olmuştur.

Yüzyılımızın başından beri Daskyleion'da ve Satraplık arazisinde binlerce soygunlar ve kaçak kazılar yapılmaktadır. Arkeolojik bilimsel yayınlara geçtiği ve benim şimdiye kadar saptayabildiğim kadarıyla bunlar Daskyleion Satraplık arazisi içinde yer alan Tümülüslerde yapılmış olan kaçak kazılardır. Bu tür kaçak, kazılarda ele geçmiş olan ve bugün Türkiye dışındaki müzelerde bulunan birkaç eseri tanıtmak istiyorum.

1938 yılında yayınlanan Berlin Müzesine ait bir periodikte (BERLINER MUSEEN, Berichte aus den preussischen Kunstsammlungen, Heft 4, 1938, sayfa 78-79) iki adet gümüş kase, bir gümüş içki bardağı, alt kısmı gümüş, sap süsü altın bir kepçe, gümüş ve altın süslemeli bir situla ve gene gümüş-altın bir saç iğnesi Daskyleion Satraplık döneminin sonlarına, yani M. Ö. 4. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedirler. Bu değerli eserler Daskyleion'un elli yıl kadar önce kaçak kazılarla soyulmuş bir, ya da iki tümülüsünden elde edilmiş olmalıdırlar. Berlin müzesi yayınında bunların Bandırma'dan satın alındığı açıkça belirtilmektedir.

Bir başka buluntu grubu ise gene aynı yıllarda, bu kez Satraplık merkezi Daskyleion'un kuzey doğusunda, fakat Satraplık arazisi içinde yer alan Prusias yakınındaki bir tümülüsten kaçak olarak kazılıp, gün ışığına çıkarılmış ve bugün New York Metropolitan Müzesinde teşhir edilmektedir. Bu grupta da bronz-gümüş süslü bir Situla, gümüş kase, gümüş bir kantharos, gümüş süzgeç ve gümüş kepçe yer almaktadır. Bu eserler de 1984 yılında yayınlanan Metropolitan Müzesi Kataloğunda 72-76 katalog numaralan ile ve başka dergilerde bilim dünyasına tanıtılmışlardır (Archaeologische Mitteilungen aus Iran Band 21, 1988, F3c5).

156 parça kilden yapılmış boncukların yanısıra, düğme, küpe gibi süs eşyalarından oluşan bir özel eser grubu, bugün korundukları Müze, ya da Kolleksiyon adı verilmeden fakat satın alındıkları bölge olarak Anadolu ve Daskyleion yöresi açıkça yazılarak 1985 yılında bir Alman periyodığında resimleri ile birlikte yayınlanmıştır (M. Maass, "Ein Terrakottaschmuckfund Aus dem Zeitalter Alexander d. Gr.", Athenische Mitteilungen 100, 1985, sayfa 309-326 ve Levha 59-64). Bu en son gruba giren eserlerin, altın suyuna batırılmış benzerlerinin, bizim tarafımızdan 1990 yılında kazısı yapılan bir tümülüsde, Daskyleion'da ele geçmesi, Türkiye dışına kaçırılmış olanların da gerçekten bu bölgede imal edilmiş Anadolu'ya özgü eserler olduklarını bilimsel ve kesin olarak kanıtlamaktadır.

Daskyleion Satraplık bölgesinde yapılmış kaçak kazılarda elde edilip, yurt dışına satılan bu eserlerin yanısıra, son otuz yıldanberi köylüler tarafından tarlalarda bulunan ve "onaltılık" diye tabir edilen altın Stater'lerin de satıldığı açıkça herkez tarafından ifade edilmektedir.

Akurgal'ın kısa süren kazılarından sonra, herhangi bir önlem almadan Daskyleion'u terk etmesi, kalede o kazılarda ele geçmiş olan mimari kalıntıların bilinçsizce köylüler tarafından yıkılarak, taşlarının köy evlerinin inşaatlarında kullanılmasına sebep olmuştur. Akurgal kazılarında ortaya çıkarılmış bulunan ve satrap saraylarının devşirme malzemesi ile yapılmış Hellenistik devire tarihlenen bir teras duvarı da bugün yıkılmış ve harabeye dönüşmüştür.

1988 yılında Daskyleion'da kazılara yeniden başlama iznini aldığım zaman, eski eser tahribatı ve kaçakçılığında nasibini büyük ölçüde almış, fakat Anadolu tarihi ve arkeolojisi açısından da o denli değerli olan bu merkezin bilimsel kazılarını yürütmenin yanısıra, sistemli projelere dayanan ivedi önlemlerin alınması uygulamasına da başladım. 1991 yılı kazı mevsiminde, diğer bir deyişle dört yıl gibi kısa bir zaman sürecinde, kazı ekibimle birlikte gerçekleştirdiğimiz olumlu somut gelişmeleri, bunun yanısıra yaşadığımız tehlikeli eski eser terörü ve buna karşı aldığımız önlemleri kısaca sunmak istiyorum.

Öncelikle Daskyleion'un ve Nekropolünde yer alan Tümülüslerinin bugüne kadar ihmal edilmiş olan sit kararlarını aldırarak işe başladım. Karayollarına başvurarak ana ve ara yollara Daskyleion'u sit merkezi olarak belirleyen sarı levhalar taktirdim. Bağlı bulunduğumuz ilçe olan Bandırma ve kazılar boyunca yaşadığımız köy olan Ergili, yöre tarihini, arkeolojisini tanıtmada ve eski eser sevgisini aşılama seçtiğim pilot bölgeler oldu. Bandırma Belediyesini, her yıl düzenlediği Kuş Festivalinde Daskyleion ve Paradeisos konusunda konferanslar vermem için ikna ettim. Dört yıldır verdiğim bu konferanslar sayesinde, şimdi Bandırmalılar Avrupa Konseyi A Grubu diplomaya sahip Kuş.Cennetlerinin artık aynı zamanda dünyanın en eski resmi parkı da olduğunu gururla öğrendiler. Bandırmaklara bir dernek ve bu dernek yardımı ile de bir Müze kurmalarını önerdim. Kaymakamlık, Belediye ve özel kurumların gayreti ile bu dernek resmen kuruldu, müze için arsa bağışlandı, plan ve projeleri onaylandı, para ve malzeme yardımları toplandı ve bugün Bandırma Müzesi'nin duvarları yavaş yavaş yükseliyor. Bittiği zaman Kültür Bakanlığına devredilecek olan bu Müze ile Bandırmaklar kendi müzeni kendin yap sloganı ile başlattığım kampanyada ilk örnek şehirin sakinleri olmanın sevincini yaşıyorlar. Bandırma Kaymakamlığı aracılığı ve Milli Eğitim Müdürlüğünün izni ile Bandırma'daki okulların öğrencilerine kazı mevsimi dışında, kış aylarında özel olarak gidip, arkeoloji ve eski eseri koruma konularında slaytlı konferanslar verdim. Ayrıca, Eylül aylarında kazımız devam ediyorsa, derslere başlamış okul öğrencilerinin Belediye otobüsleri ile Daskyleion'a, kazı alanına getirilmelerini sağladım ve onlara sevgiyle yapılan işi gösterdim. Bunu, Ergili Köyü İlkokulu çocukları için de sık sık yapıyorum. Dört Bandırma'lı orta ve ilkokul öğrencisinin üç gün kazıda kalmalarını ve çalışmalarımızı izlemelerini istedim. Bu çocuklar mutlu ve eski eser konusunda bilinçlenmiş olarak evlerine döndüler. Eski eseri koruma konusunda alınacak önlemlerin başında bilinçli eğitim geldiğine inanıyorum. Bu nedenle, her seviyedeki okula kültür tarihi adı altında bir ders konulmalı ve bu dersi de arkeologlar ve sanat tarihçiler vermelidir. Çalışmalarımızın başlangıcında yaşadığımız köy halkı bizi benimsemişti. İkinci kazı yılından itibaren bu konunun üzerine de ekip olarak ciddi boyutta eğildik. Şimdi her yıl kazı mevsimi sonuna doğru köy kahvesinde slaytlı söyleşiler yapıyorum. Giderek bilinçlenen Ergili'ler, 1991 yazında seve seve buldukları eski eserleri hiç bir karşılık beklemeden bi-

ze teslim etmeye başladılar. Teslim edilen eserler arasında ünlü Anadolu Pers Mezar Stelleri de vardır. Bu hassas ve takdire değer davranıştan karşılığında ben de onlara "Eski Eseri korudukları ve resmi bir makama teslim ettikleri için" özel olarak bastırttığım, onların adını ve kazı başkanı olarak benim imzama taşıyan birer "Teşekkür Belgesini" köyde yaptırdığımız bir törende dağıttım.

Sonuç olarak, tüm bu uğraşların şimdiden hedefine ulaştığını görmenin ve bunu sevinçle kamuoyuna duyurmanın mutluluğu içinde, Daskyleion'un gerçek sahipleri tarafından korunduğunu belirtmek istiyorum.

Tüm bu olumlu gelişmeler sürerken ve kazı buluntuları uluslararası boyutta bilimsel yankılar getirirken, 1990 yazında profesyonel kaçakçılarının Kocahöyük diye anılan tümülüsde, biz orada çalıştığımız için normal bir kaçak kazı yapamadıklarından, nitrogliserin emdirilmiş tozşekeri özel imal ettikleri, fünyeli ve kablolu, saçtan kutulara koyarak patlatma girişimlerine karşın, iki ay boyunca kazı ekibi gruplar halinde gece ve gündüz nöbet tutarak tümülüsü koruduk. Ancak üç kilogram ağırlığında patlayıcı maddenin tümülüs yüzey toprağına saklandığından habersizdik. Kaçakçılar ise bu maddeyi orada bırakıp gitmişlerdi. Bomba uzmanlarının ifadesine göre 12 tonluk kayayı toz edecek güçte olan bu miktar patlayıcı maddeyi bulduğum zaman, sayın Özgen Acar'ın sonradan kaleme aldığı bir yazısında, bu olayı tanımlamada kullandığı "Arkeoloji'deki Teror"ü bizzat yaşadığımın farkında bile değildim. Çünkü, bu maddeyi tanıımıyordum. Kocahöyük Tümülüsünün kazı ve araştırma çalışmaları ile hala uğraşyoruz. Bu tümülüsde kaçakçılar yüzünden jeofizik ölçüm yaptıramayan normal kazıya başlamak zorundaydık. 1990 yılında açılan yarmalar sonuç vermeyince, 1991 yılında sondaj yöntemi ve kısmi jeofizik yöntemi uygulamamıza karşın, çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Öte yandan, Daskyleion kazı çalışmaları programımızda özel bir proje olarak başlatıp, jeofizik ölçüm yöntemi uygulattığımız Kösemtuğ Tümülüsünün mezar odası ve dromosunu jeofizikçilerin bize verdikleri ölçüler ve plan yardımı ile yarım gün gibi çok kısa bir sürede kazısını yaparak, gün ışığına çıkardık. Bu Tümülüs, bir Anıt mezar olarak 1991 kazı çalışmalarında hemen restore edildi, korumaya alındı ve turizmin hizmetine sunuldu.

Aynı yıl, iki ayrı tümülüste yaşadığımız farklı olaylar ve uyguladığımız farklı iki kazı yöntemi, jeofizik ölçümlerin arkeolojik kazılarda sağladığı olağanüstü yaran çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermiştir. Jeoloji Mühendisleri Odasına bağlı olarak yeni kurulmuş olan ARKEOJEOFİZİK KOMİSYONU'nun Kültür Bakanlığımız ile yapmakta olduğu temasların ciddi boyutta ele alınması temennisi ile sözlerime son veriyor ve saygılar sunarak beni dinleme sabrını gösterdiğiniz için teşekkür ediyorum.